

ΜΚΟ: βήματα και μέθοδος για την κατανόηση τους

Το τι είναι και τι δεν είναι το κράτος, ποιος δουλεύει για τα κρατικά σχέδια και ποιος είναι ενάντιά του, είναι ερωτήματα που θα έπρεπε να απασχολήσουν οποιονδήποτε αντικρατιστή που σέβεται τον εαυτό του, τα δύο χρόνια που ο σύριζα είναι πλέον στην εξουσία. Η αλήθεια είναι πως, με τον ένα ή άλλο τρόπο, όλοι βρεθήκαμε ανέτοιμοι να αντιμετωπίσουμε τη νέα μορφή του κράτους, όπως αυτή εμφανίστηκε τα τελευταία χρόνια. Ένα κράτος σε πλήρη συνέχεια με τις προηγούμενες κυβερνήσεις: ταξική επίθεση στο εσωτερικό, αντιτουρκισμός και γεωπολιτικά συμφέροντα στο εξωτερικό – αλλά παρόλα αυτά ικανό να συγκροτεί μια φρέσκια εθνική συναίνεση. Ικανό να συνεχίζει την στρατιωτική διαχείριση των μεταναστών σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, αλλά παρόλα αυτά ν' αντιμετωπίζεται χλιαρά ακόμη και από τους πιο ορκισμένους αντικρατιστές. Ικανό να πείθει, ότι μπορεί να υπάρξει μια «ανθρωπιστική» διαχείριση των μεταναστών την οποία οφείλουμε να προτιμήσουμε από την μπάτσικη διαχείριση των προηγούμενων. Ικανό, τελικά, να μας λέει ότι η μοναδική απάντηση στην κρίση είναι η στοίχιση με το κράτος, τώρα που το κράτος έγινε αριστερό και ανθρωπιστικό.

Η κρατικοποίηση της ελληνικής αριστεράς από τη μεταπολίτευση και μετά και η ηγεμονία της σε ιδιαίτερους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, όπως ο πολιτισμός και τα πανεπιστήμια, αποδείχθηκαν ότι διαθέτουν μια ιδιαίτερη χρησιμότητα και δυναμική, για την επιβολή της ταξικής ειρήνης σε καιρούς γενικής κρίσης. Αυτή η δυναμική ξεδιπλώθηκε στα ματιά μας τα τελευταία δύο χρόνια και η αδυναμία κατανόησης της βαραίνει πάνω στα μυαλά και στα χέρια μας. Το κράτος, ο συλλογικός εκφραστής των αφεντικών, δεν μπορεί να γίνεται αντιληπτό μόνο ως ένα άθροισμα από κόμματα, γραφειοκράτες, μπάτσους και караβανάδες.

Ακολουθώντας τους μετασχηματισμούς που συγκλόνισαν το δυτικό κόσμο από την δεκαετία του '70 και μετά, το κράτος κοινωνικοποιήθηκε. Ότι ονομάστηκε «κοινωνία των πολιτών», αριστερή και μεσοαστική προέλευσης, ανέλαβε ενεργό ρόλο στην εφαρμογή των κρατικών στρατηγικών. Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, αποτελούν τον κατεξοχόν μηχανισμό που ανέλαβε, επ' αμοιβή, την υλοποίηση των κρατικών στρατηγικών φορώντας το μανδύα της ανεξαρτησίας. Στα παρακάτω προτείνουμε ένα σχήμα, μία μέθοδο, μία ερμηνεία, για την πολιτική κατανόηση των αλλαγών που μας οδήγησαν, σε μία νέα διευρυμένη μορφή του κράτους στην οποία οι ΜΚΟ διαδραματίζουν καίριο ρόλο.

ΜΚΟ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Η ιστορική καταγωγή των ΜΚΟ μπορεί να αναζητηθεί στα κινήματα της δεκαετίας του '60 και του '70 και ταυτόχρονα στην διαδικασία κρατικοποίησης της αριστεράς που ακολούθησε την ήττα των κινημάτων. Η διαδικασία αυτή διαδραματίστηκε σε όλα τα ανεπτυγμένα δυτικά κράτη¹. Τα κινήματα αμφισβήτησαν το σύνολο σχεδόν των συνθηκών ζωής στον καπιταλισμό και ταρακούνησαν συθέμελα την κοινωνική και πολιτική τάξη. Η εργασία, οι έμφυλοι διαχωρισμοί, η καταπίεση των μειονοτήτων, ο ρόλος της νεολαίας ως κοινωνική δύναμη, οι ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι, η αμφισβήτηση των πολιτισμικών προτύπων, ο ρόλος του κόμματος και του συνδικάτου, ήταν κάποια μόνο από τα πάμπολλα πεδία ανταγωνισμού που ανοίχτηκαν. Εκατομμύρια συμμετείχαν στις κινηματικές διαδικασίες με τον ένα ή άλλο τρόπο. Η εργατική τάξη και κάθε καταπιεζόμενο κομμάτι της κοινωνίας, οι γυναίκες, οι ομοφυλόφιλοι, οι μειονότητες, οι μετανάστες, απέκτησαν φωνή και σημασία και οι ιδέες και πρακτικές τους απέκτησαν πρωτοφανή επιρροή στα κοι-

νωνικοπολιτικά ζητήματα. Όλο αυτό το κύμα αμφισβήτησης της κοινωνικής τάξης ταρακούνησε τις βεβαιότητες των αφεντικών και αποτέλεσε την αρχή για μία ευρεία διαδικασία αλλαγών που θα επαναθεμελίωσε την καπιταλιστική εξουσία σε νέες βάσεις.

Το κίνημα ηττήθηκε και η ήττα του ήταν συντριπτική: μία προς μία όλες οι πλευρές του και τελικά όλο μαζί, άρχισε να υποχωρεί ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '70. Στο προσκήνιο εμφανίστηκε η ταξικότητα που χαρακτήριζε το κίνημα. Για τα κατώτερα στρώματα του κινήματος οι επιλογές ήταν λίγες και η βία των αφεντικών τις περιορίζει ακόμη περισσότερο. Αντίθετα όλος ο εσμός των ρεφορμιστών, των κάθε λογής αρχηγίσκων και προσωπικοτήτων (όλοι τους μορφωμένοι και έμπειροι στην διαχείριση πλήθους) διεκδίκησαν την ενσωμάτωση τους στην νέα κατάσταση πραγμάτων. Αν και πολλές φορές κόντεψαν να βυθιστούν, τελικά κατάφεραν να επιπλεύσουν, και να μετασχηματιστούν σε κομμάτια της νέας κρατικής στρατηγικής, εν μέσω καλπάζουσας καπιταλιστικής κρίσης. Πριν δύο τεύχη είχαμε παρουσιάσει αναλυτικά την περίπτωση του Μπο Μπέρλινγκαμ, ο οποίος σε ανύποπτη στιγμή, περιέγραψε την διαδικασία αυτή, στα απόνερα του αμερικανικού κινήματος².

Διάφορες από τις εξέχουσες προσωπικότητες των κινημάτων άρχισαν σταδιακά να ανελίσσονται στα διάφορα επίπεδα της παραδοσιακής κρατικής εξουσίας για να γίνουν δημοτικοί σύμβουλοι, δήμαρχοι, γενικοί γραμματείς, βουλευτές μέχρι και κυβερνητικά στελέχη. Όχημα τους τις περισσότερες φορές τα διάφορα αριστερά κόμματα που προϋπήρχαν ή και δημιουργήθηκαν την εποχή αυτή και ιδιαίτερα τα διάφορα κόμματα των «Πράσινων». Η οικολογία βρέθηκε στο επίκεντρο του «αγωνιστικού» προφίλ που πουλούσαν τα μεσοαστικά στρώματα.

Αρκετοί όμως, χωρίς να ξεκόβουν τις πολυποικίλες σχέσεις με τον παραπάνω εσμό, συγκρότησαν έναν νέο τύπο οργάνωσης και παρέμβασης στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο, ο οποίος παρουσιάζονταν ως ανεξάρτητος από τους παραδοσιακούς κρατικούς μηχανισμούς. Βασισμένος στις εμπειρίες των κινημάτων και λαμβάνοντας ισχύ από την γενική κοινωνική δυσπιστία απέναντι στους κρατικούς θεσμούς, τα κόμματα και τα συνδικάτα, προϊόν και αυτή της γενικευμένης ανταρσίας που προηγήθηκε, υπόσχονταν να προσφέρουν νέες αποτελεσματικότερες απαντήσεις στα προβλήματα που δημιουργούσε η νέα επίθεση των αφεντικών. Η οικολογία, η κοινωνική πρόνοια, τα δικαιώματα των μειονοτήτων και των μεταναστών, τα δικαιώματα των γυναικών, ήταν κάποια από τα πεδία στα οποία άρχισαν να παρεμβαίνουν οι οργανώσεις αυτές, επιδεικνύοντας αξιοζήλευτη διεισδυτικότητα και κοινωνική αναγνώριση και στήριξη από τους ομοίους τους των μεσοαστικών στρωμάτων.

Το επίσημο κράτος δε θα μπορούσε να παραμείνει αδιάφορο. Εκτός από τις ΗΠΑ, τόσο στην Γερμανία όσο και στην Ιταλία την ίδια περίπου περίοδο, εμφανίστηκαν αντίστοιχες προσπάθειες, στον πυρήνα των οποίων μπορούσε κανείς να βρει την κινητοποίηση της «κοινωνίας των πολιτών», δηλαδή των παλιών και των νέων κοινωνικών συμμαχών του κράτους. Ο Sergio Bologna περιγράφει την στρατηγική αυτή ως «κοινωνικοποίηση του κράτους», ως ένα τεράστιο βήμα προς τα εμπρός, όπου η μορφή του κράτους εμφανίζεται σαν το ανοσοποιητικό σύστημα της κοινωνίας των πολιτών³.

Στην Γερμανία οι αντίστοιχες κινήσεις εστιάζονταν στους λεγόμενους «εναλλακτικούς». Προϊόν και αυτοί των κινημάτων της δεκαετίας του '60, προέτασαν έναν διαφορετικό τρόπο ζωής από τον κυρίαρχο και ιδιαίτερα την κοινοβιακή ζωή, κερδίζοντας σεβαστή απήχηση, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι στα τέλη της δεκαετίας του '70 υπήρχαν στην Γερμανία τριάντα χιλιάδες κοινόβια. Εκτός

Ημερομηνία	1968	1971	1972	1974	1977	1979
Διεθνής περίπτωση	Μάης του '68: Η φαντασία στην εξουσία	Ίδρυση των «Γιατρών χωρίς Σύνορα» από τον Μπερνάρ Κουσνέρ Στην Γαλλία	Εγκύκλιος Fontanet-Marcellin στην Γαλλία. Μετατροπή της μετανάστευσης από ζήτημα εργατικό σε ζήτημα ανθρωπιστικό και δημόσιας τάξης. Παρανομοποίηση της εργασίας των μεταναστών	Η ήττα του αμερικανικού κινήματος αρχίζει να είναι ξεκάθαρη. Δημιουργία μικρών, ευέλικτων, προσανατολισμένων στην γειτονιά μη-κερδοσκοπικών οργανώσεων. Αργότερα θα γίνουν γνωστές ως ΜΚΟ	Πρώτη ολοκληρωμένη ακαδημαϊκή έρευνα για τον «Μη-κερδοσκοπικό τομέα» στις ΗΠΑ	Διαρροή ραδιενέργειας στον πυρηνικό αντιδραστήρα στο Three Mile Island Το αντιπυρηνικό κίνημα βρίσκεται στα φώρτε του
Ελλάδα	Χούντα και προσπάθεια ελληνοποίησης της Κύπρου			Στρατιωτική ήττα στην Κύπρο και Μεταπολίτευση	Δημιουργία της Ένωσης για την Ποιότητα Ζωής ΕΠΟΙΖΩ	Κινητοποιήσεις ενάντια στα σχέδια δημιουργίας σταθμού πυρηνικής ενέργειας στην Κάρυστο Ευβοίας

από τα κοινόβια οι «εναλλακτικοί» προέτασαν έναν διαφορετικό τρόπο εργασίας συγκροτώντας συνεταιρισμούς όπως επίσης και διάφορες πρωτοβουλίες κοινωνικού περιεχομένου: για τους μετανάστες, τους φυλακισμένους, το πρόβλημα των ενοικίων. Βασικό τους χαρακτηριστικό: η πλειοψηφία τους συντηρούνταν με κρατικό χρήμα μέσω ειδικών κονδυλίων για δράσεις «κοινής ωφέλειας»⁴.

Παρά τις διαφορές ως προς τη μορφή τους, τον τόπο και το χρόνο στους οποίους εκδηλώθηκαν, αυτές οι στρατηγικές είχαν κάτι κοινό: έφερναν στο προσκήνιο τη διάχυση των κρατικών λειτουργιών στην «κοινωνία των πολιτών», η οποία άρχισε να ωριμάζει κατά την δεκαετία του '80. Ο πρώην πρόεδρος των ΗΠΑ, Ρόναλντ Ρήγκαν έμεινε γνωστός ως δράκος του νεοφιλελευθερισμού, των περικοπών του κοινωνικού κράτους και της ασύδοτης οικονομίας της αγοράς. Εντούτοις υπήρχε και μια λιγότερο γνωστή και διαφημισμένη πτυχή της πολιτικής του Ρήγκαν την δεκαετία του '80: Επί προεδρίας του οι ΜΚΟ άρχισαν να μετατρέπονται σε βιομηχανία, ενώ η συνάρθρωση τους με το κράτος, τόσο ως προς το αντικείμενό τους, όσο κι ως προς τη χρηματοδότησή τους, οργανώθηκε με πρωτοφανή τρόπο, παρόλο που πολλές ΜΚΟ είχαν ιστορικά στενές σχέσεις με το Δημοκρατικό Κόμμα. Όταν την εξουσία ανέλαβε το 1988, ο Τζορτζ Μπους ο Α', οι ΜΚΟ ήταν θέμα της κεντρικής πολιτικής σκηνής. Ο Μπους δήλωνε ότι το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης έπρεπε να αντικατασταθεί «από χιλιάδες φτωχικά σημεία» εννοώντας τις τοπικές, εθελοντικές, κοινοτικές οργανώσεις και τις ΜΚΟ⁵.

Με αιχμή του δόρατος την οικολογία, τα απομεινάρια του κινήματος, δεν κήρυξαν απλώς το τέλος της εργατικής πρωτοκαθεδρίας στην κοινωνική αμφισβήτηση, αλλά το ίδιο το τέλος της εργατικής τάξης και των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων εν γένει. Ο «Αποχαιρετισμός στο Προλεταριάτο» του Αντρέ Γκορζ αλλά και οι αντίστοιχες απόψεις του Μπούκτσιν και άλλων, διατυπώνονται ακριβώς εκείνη την περίοδο, μέσα από τις ίδιες διαδικασίες⁶. Την ίδια εποχή, ο Τζωρτζ Καφέντζι αναλύοντας το αντιπυρηνικό, ειρηνιστικό, οικολογικό κίνημα, το οποίο ήταν ότι είχε απομείνει να κινείται μαζικά στον δρόμο στις αρχές της δεκαετίας του '80 στις ΗΠΑ, ανέφερε χαρακτηριστικά τις προσπάθειες αποκλεισμού, ελέγχου και υποβίβασιμης των προταγμάτων του μαύρου κομματιού του κινήματος που εξαπέλυε σαφείς κατηγορίες ενάντια στον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό. Τελικά, κατά την εποχή της ανόδου του Ρήγκαν στην εξουσία, αυτοί που παρίσταναν τους εχθρούς του καθεστώτος δεν προέρχονταν από τα εργοστάσια ή τα γκέτο, αλλά από το Μανχάταν⁷.

Επιπλέον η ενσωμάτωση στα πανεπιστήμια ενός σημαντικού κομματιού των πρώην αμφισβητιών και η επακόλουθη ηγεμονία του αριστερού λόγου ιδιαίτερα στις ανθρωπιστικές επιστήμες, κυρίως μέσω της ιδεολογίας του μεταμοντερνισμού, συνέτεινε προς την κυριαρχία στο δημόσιο λόγο. Η εξαφάνιση της εργατικής τάξης και η απονεύρωση της προλεταριακής αδιαλλαξίας των προηγούμενων ετών ήταν και πάλι το βασικό διακύβευμα. Ο έλεγχος πάνω στις ιδέες, στο τι είναι το κοινωνικά και πολιτικά σημαντικό, προκάλεσε μια άνευ προηγουμένου σύγχυση, το μέγεθος της οποίας εμφανίστηκε ανάγλυφο κάποια χρόνια μετά στο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης.

Καθώς ο έλεγχος πάνω στα λόγια και στα έργα, στις ιδέες και στο δρόμο, έγινε μέσα στη δεκαετία του '90 ολοκληρωτικός, τα μεσοστρώματα που ηγεμόνευαν αυτής της ψευδο-αμφισβήτησης, μπορούσαν να θέσουν κατά το δοκούν την ατζέντα τους. Οι έμμισθοι ακτιβιστές των ΜΚΟ καθόριζαν τι αξίζει να γίνεται, ελέγχοντας και καναλιζάροντας ταυτόχρονα, τους τριγμούς που προκαλούσε η κρίση. Έτσι, ενώ το τέλος του ψυχρού πολέμου σήμανε την αρχή ενός νέου κύκλου πλα-

νητικών ανταγωνισμών με επίκεντρο τη Μέση Ανατολή και την Ασία, το «κίνημα» της αντιπαγκοσμιοποίησης κήρυττε το τέλος του κράτους! Για πάνω από δέκα χρόνια η κοινωνική αμφισβήτηση προσανατολίστηκε προς την παγκοσμιοποίηση του κράτους, την ίδια στιγμή που οι ΜΚΟ ισχυροποιούσαν τη θέση τους στο εσωτερικό των κρατών ως διακριτός πόλος κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας.

Οι διαδικασίες αυτές συνέβησαν ενόσω τα πληθειακά στρώματα, παλιά και νέα, δεχόταν κατά μέτωπο επίθεση σε όλα τα επίπεδα. Η εγκληματοποίηση του κοινωνικού πάτου και των μειονοτήτων, καθώς και η γενίκευση της παρανομοποίησης της εργασίας ως κρατική στρατηγική διαίρεσης της εργατικής τάξης, ήταν τα πιο εμφανή σημεία αυτής της επίθεσης. Οι ΜΚΟ ανέλαβαν με το αζημίωτο ένα σημαντικό κομμάτι της διαχείρισης των πληθειακών στρωμάτων. Τα τελευταία ονομάστηκαν πλέον «κοινωνικό πρόβλημα», για το οποίο έπρεπε να μεριμνήσει η «ανθρωπιστική» διαχείριση.

Ο Τζ. Ρίφκιν μιλώντας στα μέσα της δεκαετίας του '90, παρουσίαζε τον «τρίτο», «μη-κερδοσκοπικό τομέα» και την κοινωνική του επέκταση ως ένα από τα σημαντικότερα διακυβεύματα του σύγχρονου κράτους. Κήρυξε και αυτός το τέλος της εργασίας, μέσα σε ένα τεχνοφетиχιστικό παραλήρημα, το οποίο εξέφραζε περισσότερο τις ανεκπλήρωτες προσδοκίες των αφεντικών, παρά την ίδια την πραγματικότητα. Εντούτοις η σημασία που έδινε στον «μη-κερδοσκοπικό» τομέα ως αντίβαρο στα πληθειακά εγκληματοποιημένα στρώματα μέσα στο περιβάλλον γενικής κρίσης και ανεργίας, αντικατόπτριζε τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόταν ένα μεγάλο κομμάτι των αφεντικών⁸.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι μια μεγάλης σημασίας και εμβέλειας αλλαγή συνέβη από τη δεκαετία του '70 και μετά. Η αλλαγή αυτή συνδέεται με την διεύρυνση του ρόλου και της συμμετοχής της «κοινωνίας των πολιτών». Κάτω από το ιδεολογικό λάβαρο της ποιότητας ζωής, της οικολογίας και του ανθρωπισμού, τα μεσοστρώματα αυτά, που δεν ανήκαν στους παραδοσιακούς δεξιούς συντηρητικούς συμμάχους του κράτους, άρχισαν να λαμβάνουν όλο και πιο διευρυνόμενο ρόλο στην διασφάλιση και αναπαραγωγή της κοινωνικής ειρήνης. Μοχλός της λειτουργίας τους ήταν οι έμμισθοι ακτιβιστές των ΜΚΟ, οι οποίοι, ως επί το πλείστον, προέρχονταν από τα κινήματα της δεκαετίας του '60. Στο όνομα μιας ψευδεπίγραφης ανεξαρτησίας, ανέλαβαν το ρόλο της επιβολής των κρατικών στρατηγικών σε περιοχές του κοινωνικού πεδίου που το κράτος ήταν απαξιωμένο και συνεπώς αναποτελεσματικό. Η «κοινωνία των πολιτών» υπήρξε ο κατεξοχήν τροφοδότης των ΜΚΟ, σε επίπεδο ηθικής στήριξης και έμπυχου δυναμικού. Φυσικά, η έκταση του φαινομένου των ΜΚΟ δεν θα είχε ποτέ καταφέρει να αγγίξει τέτοια μεγέθη, δίχως την άπλετη χρηματοδότηση από το κοινωνικό υπερπροϊόν μέσω του επίσημου κράτους.

Η οργανωμένη εκχώρηση σημαντικών αρμοδιοτήτων, που παραδοσιακά ανήκαν στο κράτος, προς τις ΜΚΟ και τους κοινωνικούς τους συμμάχους, αντιστοιχεί σε μια διεύρυνση της μορφής κράτος – τόσο ως προς τις κοινωνικές σχέσεις που αυτό περιλαμβάνει, όσο κι ως προς τις πολιτικές λειτουργίες που επιτελεί. Το κράτος κοινωνικοποιήθηκε, αλλά αυτή η κοινωνικοποίηση έγινε εφικτή μόνον αφότου η αριστερά έγινε μαζικά κομμάτι του κράτους σε όλο το δυτικό κόσμο. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός μηχανισμού άσκησης πολιτικής που εμφανίζεται ανεξάρτητος, τη στιγμή που είναι πλήρως ευθυγραμμισμένος με τα συμφέροντα του κράτους.

Θα ήταν υπερβολικό να χαρακτηρίσουμε τις ΜΚΟ ως παρακρατικό μηχανισμό! Το ξέρουμε πως ο όρος έχει ιδιαίτερη ιστορική φόρτιση και είναι συνδεδεμένος

Ημερομηνία	1980	1981	1986	1990	1991	1992	1995	1999
Διεθνής περίπτωση	Η Ζιμπάμπουε ανεξαρτητοποιείται από την Αγγλία. Είναι το 48ο αφρικανικό κράτος που ανεξαρτητοποιείται από το 1956 και μετά. Αποαποικιοποίηση	Ο Ρήγκαν στην εξουσία Νεοφιλελευθερισμός	Η στρατηγική της «περιστρεφόμενης πόρτας» στις ΗΠΑ	Κατάρρευση του «ανατολικού μπλοκ» Εκατομμύρια μετανάστες προς την Δύση	Πόλεμος του Κόλπου	Παγκόσμια περιβαλλοντική Συνδιάσκεψη του Ρίο Ντε Τζανέιρο. Συμμετέχουν εκπρόσωποι από 2400 ΜΚΟ		«Ανθρωπιστική επέμβαση» στο Κόσοβο. Κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης
Ελλάδα		Το Πασοκ στην εξουσία Εθνική ενότητα Κρατικοποίηση μεγάλου κομματιού της αριστεράς	Πυρηνικό ατύχημα στο Τσέρνομπιλ.	Ίδρυση του ελληνικού τμήματος των «Γιατρών χωρίς Σύνορα» και των «Γιατρών του Κόσμου»	Αποστολή των «Γιατρών του Κόσμου» στο Ιρακινό Κουρδιστάν	Ίδρύεται η ΜΚΟ Αρσις-Κοινωνική Οργάνωση Υποστήριξης Νέων	Ελληνοσερβική Φιλία Σρεμπρένιτσα Δύο χρόνια πριν το «Ελληνικό Καραβάνι Αλληλεγγύης» βοηθούσε τους σέρβους στην Βοσνία	Το ελληνικό τμήμα των Γιατρών χωρίς Σύνορα διαγράφεται. Ο Γ. Παπανδρέου υπουργός εξωτερικών δοκιμάζει την οργανική σύνδεση των ΜΚΟ με την εξωτερική πολιτική

με τη βία και την τρομοκρατία. Εντούτοις, από την σκοπιά του τρόπου αυτοπαρουσίασης και των ανομολόγητων υπηρεσιών που προσφέρουν στο κράτος, οι ΜΚΟ δεν έχουν να ζηλέψουν πολλά από τους κλασικούς παρακρατικούς μηχανισμούς. Ιδιαίτερα η συμμετοχή των ΜΚΟ στην αναδιάρθρωση των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων έκανε τα όρια των δεξιών και των αριστερών παρακρατικών μηχανισμών ακόμη πιο δυσδιάκριτα.

ΜΚΟ, ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ

Το αντιπολεμικό κίνημα των δεκαετιών του '60 και του '70 υπήρξε ένα από τα πλέον μαζικά κινήματα. Ανάμεσα σε άλλα οδήγησε στην κοινωνική απονομιμοποίηση της αποκάλυπτης Λεηλασίας και της καταστροφής των χωρών του Νότου. Ταυτόχρονα δημιούργησε τις συνθήκες ενός δυνητικά επικινδύνου επαναστατικού διεθνισμού συνδέοντας τους αγώνες της Δύσης με το αντιαποικιακό κίνημα. Βάζοντας στο επίκεντρο τον ιμπεριαλισμό, όπου το κράτος εμφανίζεται με την πιο ξεκάθαρη και εύληπτη μορφή του, λειτούργησε ως η κατεξοχήν αντεθνική και αντικρατική πτυχή των κινήματων.

Θα ήταν φυσικά υπερβολή να θεωρηθεί το αντιπολεμικό κίνημα η βασική αιτία της αποαποικιοποίησης που συνέβη την ίδια περίοδο - αναμφισβήτητα όμως έκανε τη διατήρηση των αποικιών ασύμφορη, αποτελώντας συνεχή πηγή αναταραχής στις καπιταλιστικές μητροπόλεις. Το σίγουρο είναι ότι μετά την ήττα και την υποχώρηση του αντιπολεμικού κινήματος, η ίδια η διαδικασία του πολέμου και των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων υπέστη μια γενική αναδιάρθρωση. Και πώς αλλιώς; Η στοχοποίηση των αμερικανικών, σοβιετικών, αγγλικών, γαλλικών πολεμικών μηχανών, ήταν τέτοιας έκτασης, ώστε η μελλοντική αποτελεσματικότητά τους θα κρίνονταν τελικά από την ικανότητα τους να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις.

Οι μελλοντικές κατευθύνσεις των ΜΚΟ έπρεπε να χρησιμοποιήσουν τον ανθρωπισμό ως ιδεολογικό και πρακτικό εργαλείο εξωτερικής πολιτικής. Η ιδέα και η εφαρμογή αυτού του νέου ανθρωπισμού πιστώνεται σε μεγάλο βαθμό στον Γάλλο Μπερνάρ Κουσνέρ, ιδρυτή, το 1971, της οργάνωσης «Γιατροί χωρίς Σύνορα». Δε θα πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη ότι ο Κουσνέρ προέρχεται από την γενιά του '68 και από τα οράματα που είχε για έναν άλλο κόσμο «χωρίς σύνορα».

Από όσο φάνηκε στη συνέχεια, αυτή η ιδέα αποδείχθηκε εξαιρετικής κρατικής χρησιμότητας. Καταρχήν μπορούσε να κινείται με μεγαλύτερη άνεση σε εχθρικά εδάφη. Επιπλέον εμπεριείχε την χρήση της δημόσιας υγείας ως εργαλείο κρατικής πολιτικής, πάνω στην οποία είχε συσσωρευτεί τεράστια εμπειρία από παλαιότερα. Η επιτυχία όμως του νέου πολεμικού ανθρωπισμού είχε να κάνει με τον εξοβελισμό των αιτιών του πολέμου από τη συζήτηση και η πλειοδοσία πάνω στα αποτελέσματά του. Ο πόλεμος παράγει νεκρούς, τραυματίες, εξαθλιωμένους. Αυτή η μάζα των απόκληρων του παγκόσμιου Νότου, «τα αποτελέσματα του πολέμου», μπορεί να αποτελέσει την ιδανική αφορμή για μια ανθρωπιστική εκστρατεία των δυτικών ανθρωπιστών γιατρών. Η παλιά ιδέα του ανθρωπισμού απέκτησε νέα επικαιρότητα γιατί αποτελούσε το υλικό πάνω στο οποίο χτιζόταν η ιμπεριαλιστική ρητορική των δυτικών κρατών στην μετα-αποικιακή εποχή. Οι λεηλατημένες από τον δυτικό ιμπεριαλισμό χώρες του Νότου παρουσιάζονταν συλλήβδην ως ζώνες του πλανήτη που στην καλύτερη των περιπτώσεων άξιζαν την φιλανθρωπία μας - μια φιλανθρωπία που, αν δεν γινόταν αποδεκτή από τους «βάρβαρους» τριτοκοσμικούς με το καλό, έπρεπε να επιβληθεί με το ζόρι. Μετά το 1990 αυτή η ρατσιστική ιδεολογία εξαπλώθηκε τόσο, ώστε έφτασε να αποτελεί κοινό τόπο και να συγκροτεί την επίσημη δικαιολόγηση των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων σε διάφορα σημεία του πλανήτη. Η επέμβαση στο Κόσοβο το 1999 ήταν το πρώτο σαφές παράδειγμα αυτής της πρακτικής.

Ταυτόχρονα, οι δυτικοί ανθρωπιστές γιατροί μάθαιναν να διαχειρίζονται πληθυσμούς εν καιρώ πολέμου, μάθαιναν την συγκεκριμένη κατάσταση σε κάθε πολεμικό επεισόδιο, ενώ η επιλογή του τόπου και του χρόνου της επέμβασης επηρέαζε κάποιες φορές και αυτό καθαυτό το αποτέλεσμα της σύρραξης. Οι γνώσεις

και οι εμπειρίες που αποκόμιζαν οι ανθρωπιστές γιατροί μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν προς όφελος του κράτους που εκπροσωπούσαν, τόσο στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό. Οι ανθρωπιστές γιατροί αποτελούσαν στην ουσία λειτουργικά εξαρτήματα των υπουργείων εξωτερικών των χωρών τους. Δεν ήταν λίγες οι φορές που διακινδύνευαν τη ζωή τους - σε πράκτορες του είδους τους δικαιωματικά αξίζει ένα μετάλλιο ανδρείας.

Η πρακτική αυτή σταδιακά επεκτάθηκε σε μια σειρά άλλων πεδίων, που παραδοσιακά χρησιμοποιούνταν για την διατήρηση της επιρροής των χωρών του Βορρά στις πρώην αποικίες ή σε χώρες όπου η δημιουργία ερεισμάτων ήταν επιδιωκόμενη. Στην πραγματικότητα δισεκατομμύρια ευρώ έχουν ξοδευτεί τις τελευταίες δεκαετίες για την χρηματοδότηση κάθε είδους «πολιτισμικών», «αναπτυξιακών» και πάντα βέβαια «ανθρωπιστικών» ΜΚΟ, οι οποίες εξυπηρετούν τα συμφέροντα του κράτους-χρηματοδότη. Δεν είμαστε παλαβοί αντικρατιστές, όσα λέμε έχουν καταγγελθεί εδώ και καιρό στα πλαίσια των συζητήσεων σχετικά με την σύγχρονη εξωτερική πολιτική⁹.

Η σημασία και η επιρροή του πολεμικού ανθρωπισμού έχει γίνει εμφανής και εξαιτίας της ευκολίας με την οποία τα στελέχη των ΜΚΟ μεταπηδούν σε κυβερνητικές θέσεις. Ο αρχιερέας των ανθρωπιστικών επεμβάσεων Μπερνάρ Κουσνέρ, μετά τη θητεία του σε διάφορα υπουργεία, έφτασε μέχρι τη θέση του υπουργού εξωτερικών. Αλλά και στα καθ' ημάς, ο Γ. Μουζάλας, πρώην μέλος των Γιατρών του Κόσμου, έφτασε να διαχειρίζεται την ελληνική μεταναστευτική πολιτική του ελληνικού κράτους. Ένας άλλος του ίδιου φυράματος, ο Ο. Βουδούρης προσπαθεί διακαώς να αναλάβει τα αντίστοιχα πόστα, διάφοροι άλλοι πρώην οικολόγοι και σχετιζόμενοι με ΜΚΟ έγιναν υπουργοί και βουλευτές. Το ελληνικό κράτος παρά τις νοτιοβαλκανικές ιδιορρυθμίες, ευθυγραμμίστηκε πλήρως με τις ιδέες και τις πρακτικές εκχώρησης κρατικών αρμοδιοτήτων στις ΜΚΟ.

ΜΚΟ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Η μεγάλη διαδικασία κρατικοποίησης της αριστεράς που χαρακτήρισε όλα τα δυτικά κράτη, είχε και το ελληνικό της ανάλογο, αν και στο ανάδελφο έθνος υπήρχαν άλλοι λογαριασμοί που έπρεπε να κλείσουν. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος και η διχαστική κληρονομιά του, μαζί με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις του ελληνικού επεκτατισμού, είχαν δημιουργήσει ένα μετεμφυλιακό κράτος, βίας και παρακράτους. Στο εσωτερικό του, ο μεσολαβητικός ρόλος των αριστερών κομμάτων ήταν ανύπαρκτος, εν σχέση με εκείνον που διαδραμάτιζε μεταπολεμικά σε άλλα κράτη της Ευρώπης. Το 1974, μετά την ήττα του ελληνικού κράτους και των ελληνοκυπρίων στην Κύπρο, το ελληνικό κράτος γύρισε σελίδα: η μεταπολίτευση, εκτός των άλλων, κατόρθωσε να συγκροτήσει μία ευρεία οικουμενική συμμαχία όλων των κομμάτων με φόντο την ανεμιζούσα γαλανόλευκη.

Το κλείσιμο των πληγών του εμφυλίου, η δημιουργία του ελληνικού εθνικού κορμού και η κρατικοποίηση ενός μεγάλου κομματιού της ελληνικής αριστεράς, ήταν παράλληλες διαδικασίες που συνέβησαν όλες υπό τον πράσινο ήλιο του Πασοκ. Οι προσπάθειες για τη δημιουργία των πρώτων ελληνικών ΜΚΟ έχουν τις ρίζες τους σε κείνη ακριβώς την περίοδο. Ο οικολογικός προσανατολισμός είναι κάτι παραπάνω από εμφανές. Ταυτόχρονα το ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο, εντός του οποίου, προορίζονται να ενταχθούν αυτές οι πρώτες οργανώσεις βρίσκεται ακόμη εν των γίνεσθαι. Η οικολογία στηρίζεται σε σαφείς αντεργατικές ιδεολογίες, ικανή να συσπειρώνει αριστερά μικροαστικά στρώματα, γύρω από θέματα του είδους «η ποιότητα ζωής» και «η προστασία της απειλούμενης αρκούδας». Σε πρακτικό επίπεδο βέβαια, οι ειδικοί επί της οικολογίας, πτυχιούχοι και περιβαλλοντικά μορφωμένοι, διεκίκησαν μεσολαβητικό ρόλο πάνω στις εντάσεις που προέκυπταν ανάμεσα στις σχέσεις κράτους, αφεντικών και τοπικών κοινωνιών, καθώς και στην διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων που άρχισαν να ρέουν την δεκαετία του '80 ως απόρροια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Η πολεοδομική ανάπτυξη, η βιομηχανική και αστική μόλυνση, τα μεγάλα έργα υποδομών και βέβαια η κατανομή των αγροτικών επιδοτήσεων, βρισκόνταν μέσα στο ρεπερτόριο τους.

2001	2003	2005	2009	2010	2012	2015
11/9ου και αμερικανική επέμβαση στο Αφγανιστάν	Αμερικανική επέμβαση στο Ιράκ. Υπογράφεται η συμφωνία Δουβλίνο II για το καθεστώς των μεταναστών στην ΕΕ	5ο παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ στο Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας. Συμμετέχουν 1000 ΜΚΟ		Η ευρωπαϊκή ένωση αποφασίζει την μερική αναστολή των χρηματοδοτήσεων για την μετανάστευση προς την Ελλάδα	Ο πόλεμος στην Συρία κλιμακώνεται	
	Έναρξη χρηματοδοτήσεων προς την Ελλάδα για την διαχείριση των μεταναστών. Πορείες ενάντια στην παγκοσμιοποίηση στην Θεσσαλονίκη		Κρίση χρέους	Ιδρύεται η ΜΚΟ Μετάδρασις. Δημιουργείται η αστυνομική ομάδα ΔΙΑΣ	Επιχείρηση Ξένιος Δίας. Δημιουργία νέων στρατοπέδων συγκέντρωσης	Ο σύριζα στην εξουσία.

Ότι έμενε έξω από το μεγάλο έργο της εθνικής συμφιλίωσης και βρισκόταν στον πάτο της κοινωνικής πυραμίδας μπορούσε να είναι αντικείμενο ενασχόλησης των ΜΚΟ. Στην Ελλάδα των '80s μια τέτοια κατηγορία ήταν οι χρήστες ηρωίνης και γενικότερα οι εξαρτημένοι από ουσίες. Η πρώτη κοινότητα του ΚΕΘΕΑ, η Ιθάκη, ιδρύθηκε στην Θεσσαλονίκη το 1983, αν και φαίνεται ότι εξαρχής αυτοί οι θεσμοί ήταν επίσημο κομμάτι του κρατικού μηχανισμού. Το υπουργείο νέα γενιάς, που είχε συσταθεί ένα χρόνο πριν, ήταν μια προσπάθεια ενσωμάτωσης της άγριας νεολαίας των 80s, η οποία δεν είχε τυφλωθεί από τον ήλιο του Πασοκ. Σε κάθε περίπτωση, οι δουλειές του ελληνικού κράτους όσον αφορά την διαχείριση του ταξικού πάτου, άνοιξαν για τα καλά στις αρχές της δεκαετίας του '90 με την έλευση των μεταναστών εργατών. Διόλου τυχαία, τότε ήταν που οι ελληνικές ΜΚΟ εσωτερικού και εξωτερικού, απογειώθηκαν.

Οργανώσεις σαν τους Γιατρούς χωρίς Σύνορα και τους Γιατρούς του Κόσμου, ιδρύθηκαν το 1990 και θα προσέφεραν άμεσα τις υπηρεσίες τους στα πεδία ενδιαφέροντος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής όπως το Ιρακινό Κουρδιστάν και τα Βαλκάνια¹⁰. Οι κινήσεις τους βρέθηκαν σε πλήρη αρμονία με την πολιτική του ελληνικού κράτους την περίοδο αυτή, η οποία περιστράφηκε γύρω από την ελληνοσερβική φιλία και τον αντιτουρκισμό. Το 1999 οι Γιατροί χωρίς Σύνορα διαγράφηκαν για μερικά χρόνια από την μητρική οργάνωση, λόγω της επιλεκτικής «ανθρωπιστικής» βοήθειας προς τους «Σέρβους αδερφούς», γεγονός που όχι απλά δεν τους αποδυνάμωσε, αλλά αντιθέτως αύξησε ακόμη περισσότερο την επιρροή τους στην Ελλάδα. Καθόλου περίεργο: τέτοιες οργανώσεις προωθούν έναν διεθνή και υπερεθνικό χαρακτήρα, αλλά την ίδια στιγμή υπηρετούν πιστά τα επιμέρους εθνικά συμφέροντα.

Την ίδια περίοδο, οι ίδιες αλλά και άλλες ΜΚΟ, άρχισαν να ενδιαφέρονται για την υγειονομική διαχείριση των μεταναστών. Το άνοιγμα πολυιατρείων στο κέντρο της Αθήνας, η καταγραφή κι η παρακολούθηση του μεταναστευτικού πληθυσμού ήταν αποτέλεσμα αυτού του ενδιαφέροντος. Ήδη από το 1992 άρχισε να λειτουργεί το Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (αυτό που αργότερα θα γίνει διάσημο ως ΚΕΕΛΠΝΟ) για μια πιο άμεση παρακολούθηση του θέματος. Στα τέλη της δεκαετίας του '90 έγιναν προσπάθειες καταγραφής, οργάνωσης και οργανικής διασύνδεσης των εγχώριων ΜΚΟ με το κράτος, με την βοήθεια νέων νομοθετικών ρυθμίσεων, αλλά και με τις πρωτοβουλίες του υπουργείου εξωτερικών που έχει περάσει στα χέρια του Γιώργου Παπανδρέου και του συμβούλου του με τις καινοτόμες ιδέες, Νίκου Κοτζιά.

Το ελληνικό κράτος ακολούθησε τις διεθνείς τάσεις. Χρησιμοποίησε τις ΜΚΟ ως εργαλείο της εξωτερικής του πολιτικής, σε μια εποχή όπου ένας νέος κύκλος διακρατικών συγκρούσεων στην Μέση Ανατολή και την Ασία ήταν προ των πυλών. Παρά τις μηντιακές αντιδράσεις για την χρηματοδότηση των ΜΚΟ κατά την δεκαετία του 2000, το ελληνικό κράτος ήταν έτοιμο να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις εσωτερικού και εξωτερικού.

Τα μεταναστευτικά ρεύματα που μοιραία θα προέκυπταν στο εσωτερικό έπρεπε να μπορούν να καταμετρηθούν, να τεθούν υπό ιατρική παρακολούθηση, να ελεγχθούν ως προς την καταγωγή τους και τη δυναμική των κοινοτήτων τους, να απαλλαγούν από τα «ταραχοποιά» στοιχεία. Η κρατική πολιτική για να είναι ολοκληρωμένη έπρεπε να περιλαμβάνει μπάτσους και ανθρωπιστές σε καθορισμένες αναλογίες. Δίπλα στα ένοπλα σώματα του ελληνικού κράτους, οι φιλάνθρωπες ΜΚΟ ανέλαβαν επιμελητειακό ρόλο, περνώντας στη φάση της ωριμότητάς τους και βυζαίνοντας με ολοένα και μεγαλύτερη ζέση τα ευρωπαϊκά κονδύλια της «συμφωνίας Δουβλίνο»¹¹. Φυσικά, η ελληνική στρατηγική για την μετανάστευση ήταν η παρανομοποίηση των μεταναστών και με τη «συμφωνία του Δουβλίνου», η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής της θέσης, ανέλαβε να μετατρέψει τις «μεταναστευτικές ροές» σε «εργατικές ροές» όχι μόνο για την πάρτη του, αλλά για ολόκληρη την ΕΕ.

Αυτό που προέκυψε ήταν ένα μείγμα μπάτσων και ανθρωπιστών στην απαιτούμενη αναλογία για τη διαχείριση των μεταναστών. Λόγω των ιδιαίτερων επι-

διώξεων του ελληνικού κράτους, τόσο όσον αφορά την ταξική ειρήνη στο εσωτερικό, όσο και την κυριαρχία στο Αιγαίο, η πριμοδότηση των ένοπλων σωμάτων στην διαχείριση της μετανάστευσης ήταν κάτι παραπάνω από εμφανές. Τόσο που το 2011 τα ευρωπαϊκά κονδύλια σχεδόν στέρεψαν μετά από καταγγελίες διάφορων ευρωπαϊκών ΜΚΟ για την βαρβαρότητα των Ελλήνων μπάτσων και λιμενικών. Από το 2012, με την επιχείρηση Ξένιος Δίας και την δημιουργία νέων στρατοπέδων συγκέντρωσης ευρωπαϊκών προδιαγραφών, τα κονδύλια για την μετανάστευση άρχισαν να εκταμιεύονται ξανά. Ο Σύριζα ανέλαβε την εξουσία το 2015, μέσα σε συνθήκες γενικής κρίσης και στρατιωτικοποίησης της κοινωνίας. Ακολουθώντας πιστά την προηγούμενη κρατική στρατηγική, ξεδίπλωσε όλο το «ανθρωπιστικό» οπλοστάσιο που διέθετε με εξαιρετική ομολογουμένη επιτυχία.

Από μεριάς μας με κείμενα σαν κι αυτό, με λόγια και με έργα, προσπαθούμε να κάνουμε κατανοητή αυτή την «επιτυχία». Προσπαθούμε να εντοπίσουμε τις αλλαγές στις ιδέες και τους μηχανισμούς, τις αλλαγές στις κρατικές στρατηγικές και στην εφαρμογή τους, όχι μόνο στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους, αλλά παντού στον δυτικό κόσμο. Σε τελευταία ανάλυση προσπαθούμε να κάνουμε κατανοητή, με ιστορικούς και εμπειρικούς τρόπους, τις αλλαγές που έχει υποστεί η ίδια η μορφή του κράτους τις τελευταίες δεκαετίες.

1. Φιλανθρωπικές οργανώσεις υπήρχαν βέβαια πολύ πριν από την δεκαετία του 1960. Εντούτοις οι μετασχηματισμοί που συνέβησαν εκείνη την εποχή ήταν τέτοιου μεγέθους, που όλες οι προϋπάρχουσες φιλανθρωπικές οργανώσεις προσαρμόστηκαν στο νέο περιβάλλον.

2. Βλέπε «ΜΚΟ χωρίς το Μ: Στοιχεία από την ιστορική καταγωγή τους και τις πολλαπλές υπηρεσίες που προσφέρουν στο σύγχρονο κράτος» Antifa #52 σελ.8-13 και The Movement, εκδόσεις Κομμούνια, σελ. 226.

3. Sergio Bologna, *Η φυλή των τυφλοπόντικων, Autonomia: απόψεις, αγώνες, μαρτυρίες των Ιταλών Αυτόνομων (1970 - 1980)*, Λέσχη κατασκόπων του 21ου αιώνα, 2010, σελ. 110-111.

4. *Γερμανία: Από την RAF στους πράσινους*, Εκδόσεις Κομμούνια, 1983, σελ. 100-101.

5. *The nonprofit sector: a research handbook*, Eds by Walter W. Powell and Richard Steinberg. Yale University Press, 2006, σελ 56-58 και Ronald Reagan and the commercialization of giving, Milton Goldin, Journal of American Culture, Vol.13 no.3, 1990 σελ 31-35.

6. Βλέπε *Farewell to the Working Class*, Andre Gorz, Pluto Press, 1982, ελληνική έκδοση *Αντίο προλεταριάτο*, Εκδόσεις Νέα Σκέψη, 1986 όπως και *Η οικολογία της ελευθερίας*, Μάρεϋ Μπούκτσιν, εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1978. Επίσης *Η εργασία του Διόνυσου* Hardt Michael, Negri Antonio, Ελευθεριακή κουλτούρα, Νοέμβριος 2001, πρώτη έκδοση 1994.

7. *Freezing the movement: Posthumous notes on nuclear war*, George Caffentzis, The Commoner N.8, Autumn/Winter 2004.

8. *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της: η δύση του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού και το χάραμα της μετά-την-αγορά-εποχής*, Jeremy Rifkin, Πρόλογος Νίκος Κοτζιάς, Εκδόσεις Λιβάνη, 1996.

9. Βλέπε για παράδειγμα «NGOs: Missionaries of Empire». Devon Douglas-Bowers. Foreign Policy Journal. <http://www.foreignpolicyjournal.com/2012/03/10/ngos-missionaries-of-empire/>

10. Βλέπε «Τελικά όλα είναι μια σύμπτωση! Τρεις δεκαετίες «μη κυβερνητικού» ανθρωπισμού στη γειτονιά της πιο ειρηνικής χώρας του κόσμου», Antifa #51, 4/2015, σελ. 19-22

11. Βλέπε τα παρακάτω κείμενα: «Ευτυχώς που "υπάρχει πρόβλημα": Σύνομη ιστορία της χρηματοδότησης του ελληνικού κράτους για τη "διαχείριση" των μεταναστών εργατών» Antifa #39, 12/2013, σελ.14-17, «Δώσε και μένα μπάριμπα: Σύνομη ιστορία της χρηματοδότησης του ελληνικού κράτους για τη "διαχείριση" των μεταναστών εργατών, part 2» Antifa #40, 2/2014, σελ.12-15, «Βίος και πολιτεία του ΚΕΕΛΠΝΟ: Σύνομη (αλλά σχετική) παρέκκλιση στην ιστορία της χρηματοδότησης του ελληνικού κράτους για τη "διαχείριση" των μεταναστών εργατών» Antifa #41, 5/2014, σελ. 4-8, «ΜΚΟ και άλλα φρούτα του ανθρωπισμού: Σύνομη ιστορία της χρηματοδότησης του ελληνικού κράτους για τη "διαχείριση" των μεταναστών εργατών», part 4 Antifa #42, 7/2014, σελ.14-17 και Ανοιχτά κέντρα κράτησης: Ακολουθήστε το χρέμα και θα καταλάβετε (ακόμα να το καταλάβετε;) Antifa #46, 5/2015, σελ.8-12.